

ZUHAL YENİÇERİ* İLE ANADOLU'DA KADIN ÜZERİNE SÖYLEŐİ

Mualla YILDIZ **

Fatma KENEVİR ***

Zuhal Yeniçeri, 2003'de Bařkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olduktan sonra Sosyal Psikoloji alanında Ankara Üniversitesi'nde yüksek lisansını Orta Doęu Teknik Üniversitesi'nde doktora eğitimini tamamlamıştır. Bařkent Üniversitesi bünyesindeki Eleřtirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı'nda (ELYADAL) ve Pivolka adlı derginin yayımlanmasında aktif olarak görev almış olan Yeniçeri, halen Bařkent Üniversitesi Psikoloji Bölümünde akademik çalışmalarını devam etmekte farkındalık, risk algısı, terör algısı, fanatizm ve Anadolu'daki kadın mitolojisi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (MUALLA YILDIZ): Anadolu tarihinde kadının sosyal konumu hakkında aslında çok Őey bilmiyoruz. Anadolu tarihine ait yapımlara baktığımızda kadın, kilim dokuyan ve ekmek yapan bir anne olarak tanıtılıyor. Zihnimizde de böyle bir algı oluşturuluyor. Sizce Anadolu'daki kadının yüklendiği farklı toplumsal rolleri neden görmüyoruz ya da göremiyoruz?

ZUHAL YENİÇERİ: Anadolu dediğimizde sadece Osmanlı ve Türkiye ile sınırlı olmadığını hatırlamak gerekiyor. Yüzyıllar boyunca Anadolu topraklarında birçok toplum yaşadı, büyük medeniyetler kuruldu. Örneğin Hitit, bu topraklarda yeşermiş bir medeniyet. Anadolu Selçukluları da öyle. Biz daha yakın tarihe baktığımızda, kadının yerinin geçmişten bu yana hep ikincil

* Yrd.Doç.Dr. Zuhal Yeniçeri, Bařkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, zuyen@baskent.edu.tr

** Yrd.Doç.Dr. Mualla Yıldız, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, muallayildiz@gmail.com

*** Arř.Gör.Dr.Fatma Kenevir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, fkenevir@ankara.edu.tr

olduğu algısına kapılıyoruz. Ancak Anadolu medeniyetleri değerlendirildiğinde, kadının konumunun farklı olduğu zamanları görmek mümkün. Aslında bu medeniyetlerin günümüze kadar aktarılan bazı gelenekleri halen sürüyor olabilir. Ancak bu konuyu, konunun uzmanlarının değerlendirmesi daha doğru olacaktır. Ben şu kadarını söyleyebilirim: Anaerkil toplum yapısının yerleşik olduğu dönemler de ve kadının erkek ile eş konumda olduğu dönemler de vardı Anadolu'da. O dönemlerde kadın, kendi değerini kendi üzerinden kazanıyordu. Kendi benliğini yine kendi özellikleri üzerinden tanımlıyordu. Kesinlikle daha çok üreten bir kadın vardı. Kilim dokuyan, ekmek yapan, ekonomiyi yöneten, savaştan... Sinop ve Samsun bölgelerinde yaşamış oldukları düşünülen Amazon kadınları ve Anadolu Selçukluları döneminde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda dikkat çeken Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum), bu toprakların kadınları idi. Büyük ihtimalle çok çeşitli toplumsal roller üstleniyorlardı.

Bir toplumun gelişmişlik düzeyini, kadınların gelişmişliğinin belirlediği ifadesi hiç de yanlış değildir. Çünkü kadınları eğitim almamış, sokağa çıkmamış bir toplumun yüzde ellisi sosyal ve ekonomik hayata dâhil olmamış demektir. Bu ne kadar büyük bir kayıp! O yüzde elli içerisinde potansiyel sanatçılar, bilim insanları ve sporcular var. İnsanların kalbine dokunacak bir sanatçı olabilecek ama hiç şans verilmemiş kadınlar; hayatın varoluş sorularına yanıt arayan bir bilim insanı olabilecek ama hiç şans verilmemiş kadınlar; insan bedeninin ve zihninin sınırlarını zorlayacak bir sporcu olabilecek ama hiç şans verilmemiş kadınlar... İşte o "yarım"ın içinde onlar var. Anadolu, o kadınlarla dolu.

Zaten olabilenlerin hakkını verdiğimiz de pek söylenemez. Örneğin Ayşe Begüm Onbaşı. Bu yıl Güney Kore'de düzenlenen 14. Aerobik Dünya Şampiyonası'nda Türkiye'yi temsil etti ve altın madalya kazandı. Biz, Ayşe Begüm Onbaşı o madalyayı Türkiye'ye getirdikten sonra onu tanıdık ve sosyal medya hesaplarımızdan da pek bir gururlandık milli marşımızı okutmasına. Ama onu o salonda yalnız bıraktık. Sporcuların ellerinde ülkelerinin bayrakları ile sıralandıkları o salonda, Ayşe Begüm Onbaşı tek başınaydı. Ne başka bir sporcu var arkasında ne de taraftarı. Elinde bayrağıyla sadece Ayşe Begüm Onbaşı. Üstelik bazılarımız da hiç olumlu yaklaşmadık kazanılan bu madalyaya; çünkü 15 yaşında bir kız çocuğu mayo giymiş dans eder gibi hareketler yapıyordu. Bir başka örnek, Nida Eliz Üstündağ. Henüz 20 yaşında çok genç bir kadın. Olimpiyat barajını geçerek "2016 Rio Olim-

piyat Oyunları”na davet edildi. Ülkesini, bizleri temsil edecek; önce kendisi sonra bizler için yüzecek. Kimileri hoşlanmayacak ama o da mayo giyecek. Bu örnekleri sadece sporda değil hem sanatın farklı dallarında hem de farklı bilimsel disiplinlerde görmek mümkün. Kadınlar evde değil, her yerde olduklarında toplum olarak geliştirebiliriz.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (FATMA KENEVİR): *Anadolu'nun zengin bir mitolojik geçmişi var diyoruz ama pek de sahiplenmiyoruz. Anadolu'da ortaya çıkan mitolojide özellikle dikkatinizi çeken kadın tipleri var mı?*

ZUHAL YENİÇERİ: Mitler ve özellikle de yaratılış mitleri, toplumların yapıları ile ilgili önemli bilgi kaynakları. Dolayısıyla, toplumdaki cinsiyet rollerini de bu mitlerde görmek mümkün. 6000 yıl öncesinde yaratılış mitlerinde yaşamı yaratan Ana Tanrıçadır. Ana Tanrıçanın yeryüzünde cisimleşmesi de “kadın”dır.

Anadolu'daki yaratılış mitlerinde de yaratıcı olarak karşımıza bir kadın tanrı çıkıyor: Ak Ana. Söz konusu mite göre, henüz hiçbir şeyin yaratılmamış olduğu dönemde yalnızca uçsuz bucaksız su vardı. Işıktan bir yansıma sahip olan Ak Ana, bu sonsuz sulardan çıktı. Erkek olan Tanrı Ülgen'e yaratma ilhamını verdi ve sonra tekrar sonsuz suya geri döndü. Başka bir deyişle, Ak Ana, yaşamı / yaşam döngüsünü başlatmıştır.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (MUALLA YILDIZ): *Anadolu mitlerinde kadına en sık yapılan yüklemeler nelerdir?*

ZUHAL YENİÇERİ: Anadolu topraklarında çoktanrılı dinlerin egemen olduğu uygarlıklarda, tanrıların hem kadın hem de erkek olmaları, o dönemde kadının statüsü ile ilgili biraz fikir veriyor. Hatta sadece Anadolu'da değil, aynı dönem diğer coğrafyalarda yaşayan uygarlıklarda da hem kadın hem erkek tanrılar var. Bu uygarlıklarda yeşeren mitolojik anlatımların ortak özelliği, hepsinde kadının doğurganlığı nedeni ile kutsanmış olması. Doğadaki en önemli güç yaratma gücü; yani can verme gücü. Bu güç kadında. Kadın, insan soyunu devam ettiren, bereket ve bilgelik sahibi olan. Diğer bir ifadeyle, kadın, doğurganlığı, bereketi ve bilgeliği temsil ediyor.

Ancak ataerkil toplum yapısına geçişle birlikte, kadına yapılan yüklemelerin de değişmeye başladığını görüyoruz. Doğurgan ve yaratıcı olan kadın, bu statülerini kaybetmeye başlıyor. Daha sonraki mitlerde, en başta yer alan kadın tanrının yerini, erkek tanrı alıyor. Yaratmada erkeğin rolü egemen oluyor. Yani, tohum olmadan toprağın anlamı olmadığı vurgusu ile erkek egemenliği

ve kadın ikincilliği başlamış oluyor. Kadın, tanrı konumundan mülk konumuna geçiş yapıyor. Bu büyük bir değişim. Prof. Dr. Fatmagül Berktaş'ın bu konudaki ifadeleri çok güzel, çok önemli; "Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın" eserinin mutlaka okunması gerektiğini düşünüyorum.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (FATMA KENEVİR): *Anadolu kadınının sosyal rollerinin belirlenmesinde çok etkin olan bir olay var mı?*

ZUHAL YENİÇERİ: Bugünkü Anadolu kadınının sosyal rollerinin belirlenmesinde etkin olan değişkenlerden biri Cumhuriyet döneminde yapılan reformlar. Hepimiz biliyoruz, seçme ve seçilme hakkı, birçok gelişmiş ülkeden önce Türk kadınının hakkıydı. Ancak söz konusu devrimlerin ve reformların bugüne etkisi hususunda önemli değişkenlerden birinin din algısı olduğunu düşünüyorum. İslam dininin buyruğu olarak düşünülen ancak daha çok başka kültürünün unsurları olan inanışların, Anadolu'da kadının yerinin ve sosyal rollerinin belirlenmesinde bence çok etkisi var. Ne yazık ki bu etkinin olumlu bir etki olduğunu düşünmüyorum.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (MUALLA YILDIZ): *Son yıllarda TV ekranlarında tarihsel olayların ve motiflerin kullanıldığı yapımlar var. Bu yapımlara baktığımızda Osmanlı'nın kuruluşunun öncesine giden pek yok. Eğer daha öncesine gidilse ve tarihsel olaylar aslına uygun bir biçimde ekrana yansıtılsa idi, nasıl bir kadın tipiyle karşılaşırdık?*

ZUHAL YENİÇERİ: Daha öncesine gidilse ve tarihsel olaylar aslına uygun bir biçimde ekrana yansıtılsa, kadın temsiline son yıllarda TV ekranlarında var olan yapımlardaki şekliyle olmayacağından şüphemiz yok. Ancak tabii ki hangi dönemin ele alınacağı, ekrana yansıyacak kadın temsiline de belirleyecektir. Örneğin, 6000 yıl öncesinden başlatsak, Ana Tanrıçanın kadın temsili görebiliriz. Bu da şimdikinden çok farklı olacaktır. Anadolu Selçukluları döneminin ya da Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminin ekranlara yansıyacağı bir yapımda ise, yine farklı bir toplumsal yapı görülecektir. Bu yapı, senaryosunu Ezel Kaya ve Levent Kazak'ın yazdığı ve yine Ezel Kaya'nın yönettiği 2006 yılında beyaz perdeye yansıyan "Hacivat ve Karagöz Neden Öldürüldü?" filminde kendine yer buluyor. Film, o dönemde toplumsal cinsiyet rolleri ve kadının yeri ile ilgili önemli unsurları gözler önüne sürüyor.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (MUALLA YILDIZ): *İnsan hakları ve eşitliği, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi kavramları son yıllarda sıkça tartışıyoruz ve bu alanda daha fazla örgütlenmenin olduğunu da söyleyebiliriz. Fakat kadının*

sosyal hayatta iyi bir konumda olduğunu ya da konumunun iyileştiğini söyleyemiyoruz. Medyada “kadın”, başına gelen felaketlerle anılır oldu. Bunun altındaki en önemli neden sizce ne olabilir?

ZUHAL YENİÇERİ: İnsan hakları, fırsat eşitliği ve toplumsal cinsiyet gibi konular, sadece Türkiye’de değil, dünyanın her köşesinde üzerinde durulan ve tartışılan konular. Ancak sizin de vurguladığınız üzere, söz konusu konular özellikle son yıllarda Türkiye’de daha fazla tartışılır oldu. Konuların gündeme daha sık gelmesinin öncelikli sebebinin, insan haklarına ve özellikle toplumsal cinsiyete yönelik sorunların ve/veya ihlallerin artışı olduğunu düşünüyorum. İyileştirmeleri ve dayanışmayı sağlamak amacıyla oluşan örgütlenmeler çok önemli ve bu örgütlenmelerin sosyal etkilerinin gücü de giderek artıyor. Bu durum da, örneğin bir kadın cinayeti işlendiğinde, konunun gündeme gelmesini, gündemde kalmasını ve daha da önemlisi insanların “farkında” olmalarını sağlıyor. Bu nedenle, hem örgütlenmelerin hem de konuların gündeme geliyor olmasının önemi büyük. Hiçbir toplumsal sorunu, görmezden gelerek ya da üstünü örterek çözemeyeceğimiz açık. Bu nedenle de tartışmalıyız; hep beraber tartışmalıyız. Düşünmeliyiz.

Şu bir gerçek ki Türkiye’de “kadın” toplumsal olarak halen ikincil konumda. Bu durum, ataerkil toplum yapısının kaçınılmaz bir doğurgusu olarak görünse de, her birimiz kendi hayatımızdan biliyoruz ki, bu ikincilliğin getirdiği kısıtlamalar ve duygusal yük giderek arttı ve son yıllarda belki de en üst noktaya ulaştı. Kadının ikincil konumunu ve artan cinsiyetçiliği, bu nedenle, sadece ataerkil yapıyla açıklamaya çalışmak çok eksik bir değerlendirme olacaktır. Peki bu artışın sebepleri nelerdir? Bu soruyu yanıtlarken birçok değişkeni göz önünde bulundurmak gerekiyor. Bunlar içerisinde en önemlilerinden biri de sosyal öğrenmelerimiz. Henüz küçük yaşlarda bile edindiğimiz birçok davranışı, model alarak öğreniyoruz. Nasıl yemek yiyeceğimizi, nasıl oyun oynayacağımızı, nasıl oturup kalkacağımızı, karşımızdaki kişiye nasıl davranacağımızı, ebeveynlerimizi ya da çevremizdeki kişileri gözlemleyerek ve onları taklit ederek öğreniyoruz. Küçük yaşlarda bu yolla öğrenilen önemli davranış örüntülerinden biri de toplumsal cinsiyet rolleri. Kız çocuklarına ve oğlan çocuklarına sadece cinsiyetleri nedeniyle “yapamayacakları” ve “yapabilecekleri” şeyleri biz yetişkinler öğretiyoruz. Diğer bir ifadeyle, ufuklarını daraltıyoruz. Dar ufukları da nesilden nesile aktarıyoruz. Bu aktarımdaki her sorun, bir sonraki neslin de bu sorunu taşımasına sebep oluyor. Oyuncak mağazalarında azıcık dolaşmanız bile yeterli bu toplumsal cinsiyet rollerini

nasıl “acımasız” bir şekilde çocuklarımıza aktardığımızı görmek için. İş sadece bununla da kalmıyor; bu davranış örüntülerini aktarmakla yetinmiyor, aynı zamanda pekiştiriyoruz ve hatta rol modelleri ile de onaylıyoruz. Pekiştirilmeyen davranışlar devam etme eğilimi göstermezler. Ancak bir davranış örüntüsü pekiştirilir ve toplumun geneli ve özellikle de toplumda söz sahibi kişiler tarafından da onaylanırsa, artık o davranışın ortaya çıkması ve yaygınlaşması kaçınılmaz olur. İşte biz biraz bu durumu yaşıyoruz Türkiye’de. Şu anki yetkin olan kişilerin birçoğu, görsel ve yazılı basında toplumsal cinsiyet rolleri ve kadının yeri ile ilgili dile getirdikleri birçok yorumla, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin davranış örüntülerini onaylıyorlar. Diziler ve filmler de bu davranış örüntülerine ne yazık ki “model” oluyorlar. Cinsiyetçiliği pekiştiren rol modeller, kadınlara yönelik doğrudan olumsuz tutum ve davranışların yanı sıra cinsiyetçiliğin daha az bilinen bir formunun da desteklenmesine ve yaygınlaşmasına ön ayak oluyorlar. Aslında cinsiyetçiliğin belki de en tehlikelisini yapıyorlar: Korumacı cinsiyetçilik.

Korumacı cinsiyetçilik, kadınları korunması gereken varlıklar olarak gören bir cinsiyetçilik türü. Bu nedenle de tehlikeli. Çünkü ilk bakışta kadına dair olumlu bir söylemde bulunuluyor gibi görünürken, özünde yine kadını ikincil konuma yerleştiren bir eğilim. Türkiye’de bunun örneğini çok görüyoruz. Medyada, sosyal medyada, reklamlarda... Pembe otobüs uygulaması projesi korumacı cinsiyetçiliğin çok açık bir örneği. Kadınlara pembe otobüsler tahsis edeceksiniz, çünkü kadınlar toplu taşıma araçlarında tacize uğruyorlar. Peki doğru olan mağduru özel bir uygulama ile ayırmak mıdır; yoksa suçluyu cezalandırmak mı? Kadınların pembe otobüslerle yolculuk etmeleri yerine, taciz davranışında bulunan kişileri cezalandırmak gerekmez mi? Tacizin her türlüünün artık bir norm olduğu değer(sizlik)ler coğrafyasında kökten bir değişiklik yapmanın zamanı gelmedi mi? Pembe otobüs uygulamasının hayata geçirildiğini düşünelim. Pembe olmayan otobüse binip yolculuk edecek bir kadının başına gelebilecekleri tahmin edebiliriz. Bu kadın tacize uğrasa, suçlu bile olur pembe otobüse binmediği için. Pembe otobüs, cinsiyetçi bir uygulamadır. Tacize uğrayanlar başka uygulamaları takip etmek zorunda kalmayacak; taciz edenler etmemeyi öğrenecek. Bunu sağlayabildiğimizde göreceğiz kadının yerindeki gelişmeyi.

Sonuç olarak, yaşadığımız topraklarda, ne yazık ki, “kadın” özgür bir birey olarak değerlendirilmekten uzak. Kadın, hem kavramsal olarak hem de bedenen bir erkeğin sahip olduğu kişi olarak görülüyor. Erkeğin sahip olduğu

bir “mülk” bir bakıma. Bu nedenle de “kadın” üzerinden yapılan bütün tartışmalar ve hesaplaşmalar aslında yine erkeğin üstünlüğü algısını perçinliyor, var olan sistemin sürmesini sağlıyor.

DİNİ ARAŞTIRMALAR (MUALLA YILDIZ): Düşüncelerinizi bizimle paylaştığınız için çok teşekkür ederiz. Çalışmalarınızda başarılar diliyoruz.